

ЕВОЛЮЦІЯ В НАУКОВОМУ ПІДХОДІ ДО КАТЕГОРІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕНТИ І ЇЇ РОЛЬ У ВИРОБНИЦТВІ

А.Д.Криворак, старший викладач

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У процесі вивчення ефективності оподаткування сільськогосподарських виробничих кооперативів стає очевидним, що вона прямо зв'язана з можливістю виділення в складі вартості їхньої продукції споживної вартості робочої сили і додаткового продукту, отриманого за рахунок використання унікальних якостей землі як засобу виробництва. Цей додатковий продукт, у свою чергу, нерозривно зв'язаний із земельною рентою. Поняття земельної ренти є настільки складним, що останнім часом стала спостерігатися тенденція до рішення складних економічних проблем без використання цієї категорії. Рента, як економічна категорія, не розглядається в “Економіксе” Брю, Макконелла [1], відсутня у “Енциклопедичному словнику по економіці” В.Г.Золоторогова [2], не згадується в ряді інших праць, у яких за їхню наукову спрямованість це було б природним і необхідним. Складність поняття ренти визначає її різночитання, а тому — неможливість використання для рішення практичних задач перехідної економіки України. Виникла необхідність систематизувати різні підходи в оцінці категорії “земельна рента”.

Науковий підхід до поняття ренти почала формуватися ще в часи зародження класичної економічної науки. У.Петти формулював закон ренти в такий спосіб “Я вважаю, що коли... людина відняла з усього врожаю насіння, що вимагаються йому, то частина зерна, що залишилася, є природна і щира земельна рента за цей рік; середня ж величина за сімох років чи, скоріше за стільки років, у межах яких відбудеться цикл зміни голоду достатком, і навпаки, дасть звичайну земельну ренту в зерні”. [3] Такий підхід навіяний ідеями фізіократів і полягає в тому, що врожай містить у собі працю людини і результат участі природи. Причому частка врожаю, створена безпосередньо працею людини, визначає

кількість необхідного продукту: “насіння, що вимагаються йому”. Частина врожаю, що залишилася, — продукт діяльності природи, тобто рента. Визначаючи поняття ренти, Петти обходиться без використання категорій власності, але і не зв’язує її прямо з природою, виділяючи ренту із сукупного продукту арифметичною дією.

Такий арифметичний підхід зберігся й у період завершення формування класичної політекономії. При цьому поняття ренти віддаляється від природи її виникнення і зв’язується з відносинами власності. А.Смит пише про ренту наступне. “Рента, розглянута як плата за користування землею, природно являє собою найвищу суму, яку в стані сплачувати орендар при заданій якості землі.” [4]. Тобто рента є надлишком над необхідним продуктом. Таке розуміння категорії ренти будується на залишковому принципі. Головним фактором, що починає визначати її, з цього моменту стає процес присвоєння. Причому Смит відзначає, що власник землі здатний привласнювати собі частину врожаю, як перевищуючу додатковий продукт, так і меншу, ніж така. Це означає, що природа ренти — наслідок виробничих відносин.

Виникає протиріччя між підходами до поняття ренти як до надлишкового продукту, породженому природою, і як до наслідку виробничих відносин. Це протиріччя вирішує Д.Рикардо: “Рента — це та частка продукту землі, що сплачується землевласнику за користування первісними і непорушними силами ґрунту” [5]. У максимально лаконічному визначенні Д.Рикардо зумів віддати належне природі, і затвердити присвоєння як головний фактор, що визначає ренту. Цей підхід стає класичним.

Важливо відзначити, що при визначенні ренти Петти брав за основу винагороду за працю хлібороба, а залишок відносив на рахунок ренти. Тепер, відлік йде від плати за землю, що є рентою, а залишок — винагороду за працю людини. Якщо спочатку, за А.Смітом, у силу “неуцтва” селянин міг використовувати частину ренти, то тепер споживачем ренти він ні в якому разі не є.

К.Маркс розглядає поняття земельної ренти в умовах капіталізму, що розвивається, і ускладнює його, зв’язуючи з доданою вартістю: “усяка земельна рента є додана вартість, продукт доданої праці” [6]. Рента, як і додана вартість, привласнюється земельним

власником. Маркс не виключає участі природи в створенні вартості, але применшує її роль до звичайного засобу виробництва: “сила природи — не джерело додаткового прибутку, а лише її природний базис...” [6]. У підсумку, за Марксом, земельна рента — це частина додаткової вартості, що є функцією класової боротьби, а значить і функцією соціальних відносин.

Більш пізні школи також визначають ренту, виходячи з прав власності, але вносять деякі відмінності. Зокрема, А.Маршалл бачить роль виробничих відносин у виникненні ренти в такий спосіб: “Та частина доходу від землі, що дістається землевласнику, для всіх періодів не дуже великої тривалості визначається, головним чином, станом ринку на даний продукт, але має невеликий зв’язок з витратами різних посередників, що вимагаються для вирощування цього продукту, от чому по своїй природі ця частина є рентою” [7]. Ця теза абсолютно справедлива. Однак вона може розглядатися тільки для випадків грошової ренти: чим вище дефіцит і ціни, тим вище рента. Крім того, вона не є всеохоплюючою.

Українська економічна школа повертається до підходу фізіократів. М.І.Туган-Барановський трактує поняття земельної ренти в такий спосіб. “Земельна рента — є нетрудовий дохід, що добувається користуванням стійкими, корисними властивостями землі. Земельна рента, поруч із прибутком, є іншим основним видом нетрудового доходу” [8]. М.І.Туган-Барановський бачить ренту не в складі додаткової вартості і прибутку, а поряд, “поруч” з нею. Він відокремлює ренту від додаткової вартості і віддає належне природі. Він указує, що додаткова вартість є функцією класової боротьби, а рента знаходиться поза соціальною сферою: “— земельна рента підлягає своїм законам, які стоять, у певному розумінні, за соціальною боротьбою і вище неї”. Туган-Барановський виділяє “три основні джерела земельної ренти: природні відміни шматків землі щодо становища їх у просторі, природні відміни продуктивності наступних витрат хліборобської праці і відміни природньої врожайності шматкі землі” [8]. М.І.Туган-Барановський ближче інших наблизився до думки, що праця людини й утвір природи існують у продукті паралельно, що рента — є утвір природи. Український вчений у розріз з думками А.Сміта,

К.Маркса і К.Каутського відокремлює ренту не тільки від праці, але і від додаткової вартості і прибутку, як похідних праці.

Разом з тим, даючи визначення економічній категорії земельної ренти, учений не заперечує зв'язок ренти з відносинами власності. Він пише: “ Земельна рента — це данина, яку суспільство платить землевласникові, котрий сам по собі жадної долі в утворенні свого доходу не бере” [8].

Протиріччя в підходах до розуміння ренти продовжували існувати. Відповідно до одного з них рента — це породження унікальних якостей землі, що дозволяють їй здійснювати процес створення вартості в плінні усього вегетаційного періоду, незалежно від присутності людини на полі. Цій думці протистоїть твердження, що рента — це наслідок виробничих відносин, породження соціального фактора. Наявність такого протиріччя призвело до того, що значна частина авторів другої половини 20-го сторіччя стала іти від прямого визначення узагальненої категорії земельної ренти. При цьому вони докладно описують особливості диференціальної й абсолютної ренти. Серед них С.С.Дзарасов [9], А.С.Гальчинський [10], В.З.Баликов [11] і багато хто інші. Можливо, у цьому криється глибокий зміст, що полягає в тому, що ці категорії настільки різні, що кожна з них заслуговує власної назви. Природа диференціальної ренти криється, в основному, у властивостях природи. Природа абсолютної ренти криється, в основному, у виробничих відносинах. Дві ренти поєднує в одну категорію процес присвоєння. Однак спосіб визначення розмірів присвоєння не досконалий, а це свідчить про незавершеність, а можливо помилковість, у пізнанні категорії.

Сучасна, найбільш повна українська Економічна енциклопедія [12] визначає ренту як стабільний дохід, одержуваний від капіталу, землі й інших факторів. Одним із джерел земельної ренти є наявність “синергічного” ефекту від взаємодії землі і землеробської діяльності людини. Такий підхід до визначення земельної ренти, безумовно, є компромісним. Компроміс полягає в примиренні з неможливістю визначення частки праці людини і впливу природи в отриманому врожаї. Зовсім зненацька енциклопедія виключила з визначення ренти фактор присвоєння. Таке повернен-

ня до Петти може стати приводом до дослідження поняття земельної ренти з “чистого листа”. Як фактор, що визначає суть ренти, не згадується також і соціальний фактор. За цим, можливо, криється прихильність до школи М.І.Туган-Барановського, але вона не виправдовує замовчування існуючих протиріч.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що наука, зробивши коло у вивченні такого складного явища як рента, прийшла на вихідну позицію. Тим часом у сучасному сільськогосподарському виробництві почався процес відродження виробничої кооперації. Селяни-кооператори, віддаючи землі свою працю й одержуючи трудовий дохід, повинні мати можливість відокремити його від продукту, що є наслідком діяльності природи. Потім, виділивши другу частину, її необхідно поділити між суб'єктами, яким вона належить по праву. Таких суб'єктів трохи більше, ніж дотепер згадувалося. Першим з них є селянин-трудівник. Сміт констатує факт присвоєння, а насправді варто було б визнати право селянина на частину додаткового продукту. Без такого права селянин не зміг би проіснувати зиму, протягом якої не займався продуктивною працею. Другим, можливо, є власник землі. Ми говоримо “можливо”, оскільки це питання права, а не економіки, і, отже, може змінюватися з кожним засіданням парламенту. Власник представлений подвійно. По-перше, як орендодавець. У цьому випадку мова може йти про приватну особу, колектив чи державу. По-друге, під власником можна мати на увазі і державу, як одержувача податків на землю від інших земельних власників. Держава за всіх часів була верховним власником землі, що зберігає за собою право переділу й оподаткування. Джерелом податку на землю, природно, є рента, зміст якої дотепер визначити не вдається. Четвертим суб'єктом права на частку додаткового продукту, крім селянина, земельного власника і держави, є капіталіст-орендар. Маркс наполягає, що джерелом його доходу є не рента, а додаткова вартість. Однак, цілком можливо допустити, що орендар, що виконує функцію керуючого, як і найманий керуючий, може одержати свою частку за рахунок необхідного продукту. Паразитуючий орендар може одержувати свій дохід із додаткового продукту, тобто ренти. Це тим більше

так, тому що з урахуванням думки М.І.Туган-Барановського, рента існує не усередині, а поряд із додатковою вартістю.

Тільки виділивши і розділивши додатковий продукт (ренту) між його власниками, можна обкласти кожного з них справедливим податком. Кооператор же одержить можливість платити незалежні податки від своєї праці і від “доходу, що добувається користуванням стійкими, корисними властивостями землі”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика.-К., 1993.
2. Золоторогов В.Г. Энциклопедический словарь по экономике. -Минск. 1997.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки. Часть III. -М., 1993.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. /Классика экономической мысли. -М., 2000.
5. Рикардо Д. Начала политической экономии//Классика экономической мысли.- М., 2000.
6. Маркс К. Капитал. Т.III. // К.Маркс, Ф.Энгельс. Избранные сочинения в 9 томах.- М., 1988.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. Часть III. -М., 1993.
8. М.І.Туган-Барановський. Політична економія. -К., 1994.
9. Дзарасов С.С. Политическая экономия. -М., 1988.
10. Гальчинский А.С., Ещенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. -К., 1995.
11. Баликов В.З. Общая экономическая теория. Новосибирск. 1998.
12. Мочерний С. Рента // Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т.III.- К., 2000.

УДК 502.34:633

ЗНАЧЕННЯ ХІМІЗАЦІЇ В ЕФЕКТИВНОМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Т.В.Апостолова, асистент

Миколаївський державний аграрний університет

Агрохімічне обслуговування сільського господарства — це комплексне забезпечення товаровиробників засобами хімізації (добривами, хімічними засобами захисту рослин, регуляторами росту і тощо) та надання послуг по ефективному і екологічнобезпечному їх застосуванню, підвищенню родючості ґрунтів.